

még politikai értelemben is rendkívül kártékonyak: „Politikai károkat is okozhat s okoz is nemegyszer az önző, szűk agyú emberi sekélyesség” — írta éppen Németh László Az utazásáról szóló kritikájában. Annak szellemében, ahogyan Lenin Hegelről szólva mondta, hogy „az okos idealizmus közelebb áll az okos materializmushoz, mint a buta materializmus” s annak szellemében, ahogy Lunacsarszkij írta: aki színvonal-talanul képviseli az eszmét, az lejáratja az eszmét.

Ez az állandó minőségigény ölt testet a *sapere aude!*, a „merd használni az eszed!” inspirációjában is, ami persze csakis akkor lehet hiteles, ha a másik oldalon a tanár nem éretlen, kioktatandó és lekezelendő szellemi kiskorúnak fogja fel a tanítványt, hanem elvileg egyenrangú partnernek. Az szintén nagy élményem volt, hogy Király István a mindennapjaiban, személyes magatartásában is érvényesítette az írásaiban sokszor hangsúlyozott felnőttség elvet, az ember — s egyebek közt az ifjúság — gyakorolását, amelynek tömeges térhódítása nélkül a szocialista demokrácia sem teljesebb ki igazán, pedig ez ma alapvető korparancs.

Paradoxonnal kezdtem, azzal is végzem: az én szememben Király István emberi nagyságát emeli az a tulajdonsága, ami első pillantásra gyengeség, valójában azonban hallatlanul nagy erény. Sütő András Csillag a máglyán című drámájában Szer-vét azt mondja egy helyen Fárelnek: csak egyszer tudnád kimondani: tévedtem, a lábad nyomát is megcsókolnánk. Nagyon sokan vannak ma is, akik szintén képtelenek ezt megtenni, pedig a szocialista demokrácia további kibontakozásának ez is fontos feltétele. Király Istvánban azt is becsülöm, hogy ki tudta és ki tudja mondani, ha kell: tévedtem. Am éppen ez jogositja fel a másik oldalon a termékeny, a marxi értelemben vett kételkedésre. Marx két kedvenc jeligeje — „semmi, ami emberi, nem idegen tőlem”, „mindenben kételkedni kell”, ahol még a sorrend is nagyon fontos! — jellemzi az ő munkásságát is: a világ minél emberibbé tételének célja, s az ennek érdekében dolgozó, folyton újratörő, jobbító szándékú, a sablonossal soha meg nem elégedő, előrehajtó kételkedés jó egyensúlyban és kellő egységben van nála is, tudósként, pedagógusként és közéleti emberként egyaránt.

Sokat lehetne beszélni Király Istvánról, az irodalomtudósról is; arról, hogy mi mindent lehetett és lehet tanulni tőle a szakmában. De túl a szakmán és a tudományon, azt akartam kiemelni a hatvanévesen is nagyon fiatalos Király Istvánt köszöntve, ami számomra mindennekfölött vonzó benne: egy ügyszolgálat s ettől eltérhetetlenül a népszolgálat szép emberi példáját.

TARJÁN TAMÁS

A harmadik István

Néki kezesen szolgálatkész, tudós könyvek és rejtelmesen lélegző, bölcs növények között látom a hatvanéves Király Istvánt. Klasszikusok és örökzöldek között. Úgy, mint máskor. Ha otthonába vendég érkezik, a féltremnyi díszcserje-, pálma- és kaktuszdzsungel peremén várja a karosszék, s amíg a házigazda a szellemi ajzószereit — a teát, kávé, konyakot, kólát — az asztalra készíti, a mennyezetéig érő literatúrával nézhet farkasszemet. A rengeteg kötet közül bármelyik egy percnél rövidebb idő alatt jelentkezik, ha Király előszólítja; a növényzetet rajta kívül másnak tekintettel sem igen szabad bolygatnia. Az egyetemen, tanszéki szobájában nagycserényi díszkukorica (lehet, hogy más a neve) tövében áll a fotelja; könyvek-

től betonnehéz aktatáskája alatt egyszer be fog szakadni az íróasztal. Úgy képzelem el, hogy amikor az Akadémiára siet, akkor is tanulni vágyó diákbokrok kísérik, s az ország házában folyosóján is mindig könyvet szorít hóna alatt a képviselő. A tudomány adta magabiztosság s a természet ajándékozta harmónia által fölvértvezve veti magát a társadalom és a történelem forgatagába Király István.

Duna-parti lakása — melynek ablakaiból Budapestnek majdnem fél karéját be foghatja a szem: aki itt áll, úgy érzi, valamely középpontban áll — közel esik a bölcsészkarhoz, az Akadémiához és a Parlamenthez is: a kettes villamos a fasorok alatt gyorsan befutja az utat. Király nem tűri az időpocsékolást, a késést. Munkatempója lenyűgöző, tájékozottsága politikai téren és szaktudományában naprakész, olvasási irama gyorsolvasással foglalkozóknak ajánlható tanulmányozásra; jelentékeny színházi bemutatókról véletlenül sem hiányzik, a pihentető-fölrfrissítő zeneakadémiai estéktől az sem tartja vissza, hogy zenei hallása állítólag nem a legkifinomultabb; úszásra, sielésre rendszeresen szakít időt — s a különféle tevékenységeihez tartozó fogadóóráin, de azokon kívül is mindig ráér, ha embertársai örömeiket és gondjaikat kívánnák megosztani vele. Igaz barátait, felebarátait, az idegeneket — olykor az ellenségeit is várja a tanszékvezetői, a tanári, a képviselői, a szerkesztői szoba: a szellemi zöldövezet.

Honnan van minderre, mindenre ideje? Király szigorú, tervező alkat: óráit, napjait, esztendőit, egész életét fegyelmezett, céltudatos módon osztotta, osztja be. Ady költészete iránti mély vonzódása — maga vallja — diákkorától datálódik. Ebből a kamaszos, érzelmi érdeklődésből nőtt ki évtizedeken keresztül formálódva irodalomtudósi életművének legnagyobb teljesítménye, a jelenleg is továbbbíró, s remélhetőleg mielőbb kikerekedő Ady-monográfia. Szemináriumihoz, előadásaihoz is „tervrajz” alapján rendezi a mondanivalóját, kevésbé fontos összefüveteleken is belső zsebeiből előkerülő, gyúrt lapocskákra jegyez. Ha tanítványa, barátja arra kéri meg őt, hogy véleményezze valamely kisebb-nagyobb munkáját, pár nap múlva részletes észrevételek kíséretében kapja vissza a kéziratot. Ezek a „skiccek” megőrzik az elemző, bíráló, segítő élőszót — s nemegyszer mellesleg egy-két újabb tanulmányra elegendő gondolatot, dolgozattervet is rátestálnak a szerzőre.

Növéssterve van Király István életprogramjának. Ez a kifejezés egyik példaképének, Németh Lászlónak az eszmerendszeréhez kapcsolja hozzá az ő munkásságát. A másik, életre szóló indíttatást fiatalkorának tanítómesterétől, Lukács Györgytől kapta. Egyiküket vagy másikukat sokan választották vezérlő csillag az újabb magyar szellemi életben, de kettejüket együtt — tudtommal; s ilyen intenzitással — csak ő. Volt bátorsága mesternek együtt választani azokat, akik tudvalevőleg nemigen választották társul egymást. Királynak a kiemelkedő értékre való fogékonysága és értékeket mindig közelíteni vágyó, e tekintetben is népfrontos hajlandósága nyilvánul meg abban, hogy szinte nincs tanulmánya, interjúja, szemináriuma, ahol Némethet és Lukácsot egymás mellett ne említené. Persze vitázó, nem egy esetben lázadó tisztelet az övé; személyes kapcsolatuk is szaggatott, Németh László és Lukács György eszméinek Király műveiben fölismerhető hangsúlyai is változóak. Követi, de nem vakon, csillagukat; s maga, konok csillagász, írásaival, vitázó szigorával olykor vissza is akart, s részben tudott hatni pályájukra.

Most, az ünnep alkalmával nem az én feladatom, hogy elősoroljam, milyen interpretátora, támogatója vagy ellenzője, s műveiben milyen kiteljesítője volt a Németh László-i ideáknak és a Lukács György-i koncepcióknak Király István, az irodalmár, a professor, a szerkesztő, a közéleti ember. Nemzedékem — a harminczéveseké — egyszerűen még nem szerzett, alkotásokkal, jogot ahhoz, hogy méltatója vagy bírálója legyen a huszonöt-harminc évvel idősebbek utóbbi évtizedeinkben volt politikai állásfoglalásainak, s csak részben s csak egyes képviselőiben jogosult arra, hogy az irodalomtudósi életműveket mérlegre tegye. Nem önkicsinyítés akar ez lenni, csupán őnszmeret; s nem mások: a magam nevében szólok. Természetesen jobban vagy rosszabbul, de ismerem magam is — beszélgetésekből, nem is mindig megfontolt élőszóból elsősorban — nemzedéktársaim alakuló ismereteit, vélekedéseit

a mostanában hatvanadik életéve körül járó irodalomtörténész-nemzedék 1945 utáni történelmünket és literatúránkat átfogó tevékenységéről, s nagyjából tudom, közülünk ki örvend őszintén, s ki grimaszol, ha a mostanában sűrűbb hatvanadik születésnapok egyike-másika elérkezik. Számomra őszinte, szép ünnep Király István hatvanadik születésnapja. Tízéves tapasztalat győzött meg nem ritka indulataim, dühein is úrrá lenni tudó gondolkodói erejéről, sokszor bántó élel „paposnak” bélyegzett gesztusai őszinteségéről, kikezdehetlen, fölüeny tudásáról. Tévedhetetlen volna, hibátlan? Szerencsére nem az. Ha a számára oly kedves móríci—Németh László-i vonulat valamely közepesebb követőjének gyorsan feledhető műve került a kezébe, érzelmei arra készítették egyszer-egyszer, hogy szebben, melegebben beszéljen, írjon róla, mintsem azt a valóságos esztétikai érték diktálná — Déry Tibornak viszont legjobb alkotásaival szemben sem tudott igazán megnyílni. Ismeri eltérő véleményemet ebben a kérdésben, másban is — de soha semmilyen vitánkat nem taposta el: jelleme, a tanár tisztessége és megszállottsága nem engedte ezt. Láttam, hogy kedvére nem való, általa — alaposan indokoltan — elhibázottnak tartott regény sorai mint hozzák indulatba; de ezt a kötetet is bizonyos féltéssel hajította a szoba másik sarkába. A *könyvet* így is becsülte, noha íróját kevésbé. S látni véltem, hogy a könyvben némiképp mégiscsak az író is.

Ez az ünnep nekem, főként mint tanítványnak ünnep: a Tanár úr lett hatvanéves. Ámbátor szinte soha nem voltam Király-tanítvány. Egyáltalán, milyen tanítvány, kinek a tanítványa voltam én? Előszedve fekete leckeönyvem, olyan kézjegyekre lapozok rá, amelyekre büszke lehetek. Dömötör Tekla órái a kezdet kezdetén, tudománytörténeti, folklorisztikai hancúrozások a cső alakú szobában, a máig visszaáhitott néprajzos csoport húszéveseinek tudásszomja jut eszembe a „Bevezetés a folklórbá” rubrikára pillantva — de bár szeretetében részeltetett, néha megbicsakló feleleteimet is jelessel honorálta nagyvonalúan, és saját főzésű házipalinkájával megkínált, igazi Dömötör Tekla-tanítvány nem lettem (talán azért sem, mert hűtlenül odahagytam a legenda-mesetípusok elemzését az újabb magyar drámákkal foglalkozó szakdolgozatért). Czine Mihály szemináriumának csak fél éve alatt is két esztendőre elegendőt tanultam, nemcsak irodalomból — de a Czine-tanítvány nevet sem érdemeltem ki. Kabdebó Lóránt nem egyetemi tanári régiókból érkezett — akkoriban volt nagyjából annyi idős, mint én most —, vele tehát bátrabban lehetett akár tréfolni, szemtelenkedni is; inkább baráti, mint tanár—diák viszonyban álltunk.

Nem folytatom a fősorolást. Király István speciális szemináriumába negyedévesként, egyetlen alkalommal, váratlanul és véletlenül csöppentem bele. Ez az — épp legújabb epikánkkal birkózó — másfél óra olyan élénken megmaradt az emlékezetemben, hogy ma is föl tudnám eleveníteni legtöbb részletét (talán azért, mert egy-két roppant eredetinek szánt észrevételre ragadtattam magam, én, az alkalmi vendég, s Király komolyan latolgatta véleményem igazát?). Mindenesetre a szeminárium után nem volt kétségem arról, hogy az irodalomhoz való közelítésnek merőben új világát fedeztem most föl: most talákoztam „a harmadik Istvánnal”. Jelenits István volt az első, aki a piarista gimnázium kora reggeli, téli félhomályában Juhász Ferenc, Nagy László, Mándy Iván, Mészöly Miklós legfrissebb műveinek bemutatásával fűtötte, izította az „irodalmi szakkör” tagjainak buzgalmát. Már az egyetemen Tálasi István, a tárgyi néprajz professzora bökte sűrűn az ég felé karmesteri mutatóujját, s ez az erkölcsi felkiáltójel mindenkit folytonosan figyelmeztetett a tudományos munka etikájának megkerülhetetlen törvényeire (mellékesen még némi irodalomtörténetet is kaptunk az anyagi kultúra históriája mellett). S most harmadik István a műelemzésnek adott merőben új arculatot, elsőként beszélt egyértelműen hiteles, meggyőző szóval arról, miként ítélték meg az irodalmi alkotások társadalmi szerepe. Most kapott el megint az a hangulat, atmoszféra, amit csak a szuverén tanáregyéniség műhelyében érezni ily erővel.

Király pár hónappal később, a tudományos diákköri konferencia „házi” zsűrijének elnökeként kiemelkedőnek ítélte azt a terjedelmes dolgozatomat, amely egy szerintem jelentékeny prózaíró munkásságát taglalta. Az írás komoly hibáit később

— éppen Király segítségével is — fölismertem, s azt is megtudtam, hogy neki magának súlyos és indokolt ellenérzése vannak az illető író műveivel, sőt személyével kapcsolatosan is. Dolgozatomat mégis ajánló szavak kíséretében bocsátotta útjára, s az az újabb ülésszakok között végül az országos első helyig jutott. Inkább Király tanári nagyvonalúságának, mintsem az én bölcsességemnek köszönhetően.

Ötödévben részt vettem egy-két szemináriumán — de valamilyen, mára már elfeledett okból akkor az órák többsége elmaradt. Király-tanítvány végül azzal lehettem, hogy az ő tanszékére kerültem ösztöndíjasként. Nyolc év telt el azóta. Az ötvenévesnek megismert Király István hatvanéves lett. Azaz tíz évet fiatalodott. Akkori közéleti és irodalmi vitáiban láttam tépettebbnek, keserűbbnek; most — az Ady-monográfia újabb vaskos köteteit befejezván — kiegyensúlyozottabbnak, nyugodtabbnak, derűsebbnek. A közelmúltban publikált Ady- és Csinszka-fejezettel nemcsak egy irodalomtörténeti probléma tisztázásához járult hozzá, de legszemélyesebb létkérdések elvi tisztázásához ugyanígy. „Tanítványaivá” téve így nem irodalmárokat is.

Születésnapja szerdára esik. Munkanap, tehát nyilván pihenőhelyén is dolgozni fog. Körötte könyvek, cédulák, növények, úszónadrág.

Isten éltesse a pihenő, dolgozó, hatvanéves Király Istvánt.

Alig másfél hónap, s kezdődik újra az egyetem.

CSEH GUSZTÁV METSZETE